

Павле Ђонових

ЛОВЋЕН КАО ВАЗДУШНА БАЊА

Унапријед се ограђујем од неких научних претензија, које би имало ово саопштење, јер то би више одговарало некој стручној личности из бранше, него мени као професору књижевности и литералном ствараоцу.

Али, замољен од организатора овог часног и значајног Скупа, прихватио сам се, у задњи час, да вам презентирам ово своје саопштење, урађено на основу сазнања и записа из литературе, забиљежака путописаца и, донекле, личног искуства, јер сам својевремено као неухрањени дјечак са озбиљним знацима обољења од туберкулозе провео извјесно вријеме у љечилишту, односно Санаторијуму, или како су га још срећније називали "Ваздушној бањи" на Ивановим коритима.

У литератури је остало забиљежено да је још Иван Црнојевић, оснивач Цетиња, излазио љети из Цетињског доца, до заравни испод врха Ловћена, гдје је било угодно одморити се на свјежем ваздуху, уз добру храну и још бољу изворску воду. Вјероватно су по томе извори и добили назива Иванова корита, јер по су издигу на подловћенске пашњаке служили и као сточно појило.

Године 1711. помиње се кућа владике Данила, родоначелника лозе Петровића, на Ловћену, гдје је сазван Савјет 24 најугледнија представника Црне Горе и Херцеговине са руским дипломатским представником М. Милорадовићем. Ови званци су сигурно ишли, као уважене личности, са својом пратњом и осталом свитом, те је сигурно на Ловћену осим владичине куће морало бити и још многих да би се људи смјестили и одморили.

И Његош у "Горском вијенцу" својим стиховима потврђује, кроз казивања својих јунака, да је Ловћен редовно коришћен за одмор, мушка надметања у разним врлинама и вјештинама, забавним играма и за одмор и рекреацију:

*"Присука сам педесет година
На Ловћен сам вазда љетовао
Излазио на ову вршину..."*

У Његошевом времену, његови савременици, посебно извањци који су долазили и Котора, између осталог, запажају и у своје дневнике биљеже утиске са путовања и благодети здраве подловћенске климе. Може се поуздано тврдити да је и књаз Данило, насљедник Његошев, имао свој љетниковац на Ловћену. Најбоља тврдња томе је једна пјесма младога Николе, који долази на пријесто послѣ Данилове смрти 1860. г. Пјесма је објављена у књизи: ПЈЕСМЕ КЊАЗА НИКОЛЕ скупио Симо Матавуљ, На Цетињу у државној штампарији 1889.

Николина пјесма је насловљена са ШЕТЊА НА ЛОВЋЕНУ, а на крају је као настала датирана 15. маја 1858. године. Како је тада млади Никола, а касније црногорски књаз, саопштио своје одушевљење том шетњом најбоље ћемо се увјерити, ако се са њеним садржајем упознамо, па овдје и цитирамо:

Шетња на Ловћену

*С каквом се човјек радошћу губи
у Ловћен-брда густој алуги!
Какав ли покој душа осјећа
код онолико краснога цв'јећа!*

*Ту не см'је брига, још мање жалост
будит' те горе пресрећну самот;
само је славуја дозвољен глас,
који јој дава још љепши крас.*

*Срећна ми буди, Ловћен-планино,
и храни твоје пријатно хладило
за све топле, ка' мое груди; -
слободи свагда ти прибјег буди!*

*Нек дуге твоје букове гране
од сн'јега миле ружице бране,
и мјеста она, гдје сам их брао
и тако слатко на њима спао.*

*Корита водо, не топи нагло
нам'јетнут цв'јетак на моје благо;
вода т' је бистра, ал' хладна влага;
цв'јет ће увенут', а нестат блага!*

Младаљачка одушевљеност Ловћеном и шетње Ивановом алугом су највјероватније утицале да млади насљедник пријестола Никола I на Ивановим коритима подигне дворач и љетњиковац. Ту млади књаз излази са својим пријатељима и проводи дане, а из тог времена нам остају и утисци које људи саопштавају у својим биљешкама, па између осталог и о Ловћену као ваздушној бањи:

- Ловћенске висине, висоравни и Ловћен са Ивановим Коритима и алугом врло су погодни за пријатно љетовање као и ваздушна бања.

- ...Очи жељне видика и простора изненађене су особитом дражи и пријатности погледа, - а груди, жудне чистоте и ваздуха, надимају се од раздраганости.

- Ловћен има ту предност, да на његовим висовима уживате и дубоко удишете помијешан и морски, и приморски и планински ваздух, који опија свјежином, а ловћенски повјетарац чини ондје боравак врло пријатним.

- Ко се наудише ловћенског ваздуха, нашета Ивановом алугом и напије с Иванових корита, тај унапређује своје здравље, снажи тијело и душу и продужава свој живот.

Када бих имао једну чашу воде са Иванових Корита, чини ми се да бих оздравио! - биљеже као Вукове ријечи својој кћерки Мини, које је изговорио на самртној ури у Бечу.

- Ловћенске ноћи и дани проведени на тој планини дуго се памте.

С летовања на Ловћену враћате се румени, једри, лица опаљеног јужним сунцем, али здрави "као дријен", и са плућима пуним планинског кријепог ваздуха...

Цитирању не би било краја, због тога, поштујући вријеме и простор, напомињемо да су овуда пролазили и овдје се задржавали различити људи и са различитим интересовањима и циљевима. Неки из здравствених разлога, затим као истраживачи, други као шпијуни и потказивачи, трећи опет, као врхунске личности за сазнањима и свијету саопштењима о свим областима врхунског црногорског поднебља, развоја културе, школства, љекарства и исцјељења, па до визија о вукодлацима и вјештицама у нашим просторима. Наша претензија није да дамо ту сагледаност, јер то је за неки много замашнији рад, већ само да се осврнемо на дио неких виђења о ловћенском простору, а у оквиру Ловћенског парка, који је срећом проглашен националним добром.

Вјероватно су сва та запажања осјетили и домаћини, па се на заравни испод Језерског врха, гдје почивају посмртни остаци великана Његоша, двадесетих година нашег вијека почело озбиљно размишљати о подизању санаторијума на овом простору. То је и урађеће 1927. године имамо поуздане податке да је изграђен, а већ сљедеће 1928. да је то једна од најбоље опремљених и најуређенијих ваздушних бања.

Добар глас се надалеко чује. Тако и глас и интересовање за климатско љечилиште на Ловћену. Тако, имаећу осталог, и Југословенска тискарна у Љубљани 1932. године штампа проспекат под насловом: "Државно љечилиште Ловћен", који садржи поред текстовних информација и објашњења о љечилишту и 12 репродукција у боји.

Утврђено је да ловћенска клима има позитиван утицај, нарочито на дјечији организам, што је сасвим природно кроз већ дата запажања. Тако се евидентира да је сваки болесник добијао 3 - 4 kg мјесечно на тјелесној тежини. (За многе податке у овом саопштењу дугујемо захвалност др Душану Ј. Мартиновићу, који је у издању "Обода" 1977. године објавио књигу "Цетиње", у којој је драгоцјене податке посветио и овом питању).

Ово љечилиште је било модерно намјештено и било опремљено хигијенским и другим уређајима; имало је топле и хладне бање, електрично освјетљење, властити аутомобил за болеснике, као и телефонску везу са Цетињем. У близини санаторијума било је неколико добрих кафана, тако да су Иванова корита нарочито недјељом била посјећена од излетника из Цетиња и Боке Которске.

Можда је вриједно пажње напоменути да је крајем прошлог вијека повремено, приликом љетовања црногорског владара на Ловћену, радила и телеграфска станица.

Но, да користимо још неке податке, који би могли бити интересантни за једно овакво саопштење. Тако је лечилиште 1932. године имало 90 кревета за одрасле и 18 за дјецу (1931. године отворен је посебан павиљон за дјецу, која су примана без пратње родитеља). У неку руку то је био санаторијум више локалног карактера. Прве године рада 1928. имао је свега 10 пацијената, наредне 1929. године 92; 1930. г. 109, идуће 1931. г. 106, 1932. г. 116 пацијената.

Тридесетих година нашег вијека в.д. управник санаторијума је био Поповић др Василије, а економ Ђукановић Ђукан.

Да би се подсјетили старији суграђани, као и данас присутни на овом Скупу, а из пијетета према већ преминулим љекарима, тих година су о здрављу боника на Цетињу бринуле сљедеће личности из најплеменитије струке на свијету: Белиј др Никола, Буралков др Татјана, Вукић др Лука, Гвозденовић др Милан, Герасимови др Владимир, Зотовић др Мирослав, Ивковић др Љубинко, Новиков др Всеволод, Лопичић др Милован, Мартиновић др Нико, Милетић др Радослав, Николић др Никола, Поповић др Василије, Радаковић др Драгољуб, Радовић др Нешко, Сплавски др Борислав, Тонашевић др Милован, Цирман др Цирил и Панајотовић др Јован.

Уочи II свјетског рата и за вријеме ратног периода лечилиште и санаторијум на Ловћену није радио, али су грађевине и све друго што их је пратило добро дошли обољелим од туберкулозе и неухрањенима за брз и ефикасан опоравак у тешким послеријатним данима. Тамо су упућивани они болесници за које је постојала нада да се могу опоравити, како они који су се лијечили у Антитуберкулозног санаторијуму на Цетињу (који се налазио у згради некадашњег талијанског посланства, данас Централна народна библиотека "Ђурђе Црнојевић") или се налазили на кућној њези.

Како ми је судбином било одређено да скоро прије пола вијека будем и ја један од тих млађих пацијената ловћенског санаторијума, то ћу покушати да евоцирам неке успомене на те дане и наше бављење, лијечење и оправак на овој планини.

Старији су били смјештени у лијепо уређеним баракама Санаторија, уздигнутим на висока бетонска постоља, која и данас стоје као једини доказ тог времена и некадашњег лечилишта.

Ми, узраста од најмлађих па до четрнаестогодишњака, били смо смјештени у двије-три омање виле, на спрату, које су некада служиле као угоститељски објекти. Било нам је забрањено да се мијешамо са старијима, чак смо се и посебно хранили. О нама и нашој дисциплини бринуо се Станко Радуловић, радник Болнице "Данило I". Волио нас је посебно, јер се није надао нашем дугом вијеку, а жеља му је била да сви оздравимо, па би попуштао и пренебрагавао неке прописе, те нам задржао навече свијетло понекад и послје 20 часова и сл. Али се знало и нешто друго. Сваког јутра послје доручка, ако би то дозвољавало вријеме, водио нас је у шетњу до извора Иванова корита, а онда би нам подијелио конате од конзерви и наредио да сат времена идемо уз Трешњевик и да му свако мора донијети конату пуну набраних шумских јагода. Чекао нас је тај сат код извора, а кад би се окупипили и доста уморни посиједали око њега, послје краће паузе наредио би нам да свако мора да поједе јагоде из своје конате. Послије сам од неких љекара дознао да је то одличан лијек за оздрављење дисајних органа и плућа. Дакле, у недостатку неких посебних љекова, све је надокнађивао свјеж

ваздух и здрава храна, па ко претекне.

Дивио сам се увијек, а посебно као дијете, причама о народним медицинама и чудима која су постизали у исцијељењима болесника, али уједно и неким савјетима старца, који су имали све здраве зубе и никада нијесу боловали од какве "франзе" или друге тешке болести. Код свих њих као да је било усаглашено гесло:

"Здрав ваздух и здрава домаћа храна!"

Кад ми истече вријеме лијечења у Ловћенском санаторијуму, отац ме не врати на Цетиње, већ ме поведе код својих пријатеља - два брата Кашћелана, који су са својим породицама издизали стада и боравили на Вјетернику, односно како је још био назив Вјетрни млин или Вјетрно ждријело. То је мјесто на неколико километара од Корита, када се пређе зараван Долова и стигне на поглед мора. Одатле се пружа најљепши поглед на дио Боке Которске, посебно Тиватског залива, а уједно и мјесто гдје стално дува неки благотворни вјетар. Вјероватно су ту у нека стара времена постојале и вјетрењаче, јер се њихова камена постоља још могу уочити, па је и по томе и само мјесто добило име. Морао сам ту остати више од мјесец дана и слушасти старину Марка, којему су брци сезали скоро до рамена. Будио би ме сваког јутра у свитање, па сам са њим за стадима ишао пропланцима, поново "наоружан" оном италијанском конатом и на свако пола сата морао ухватити козу или овцу, намусти конату и онако топло наискап испити. Понекад бих прошверцовао неку туру. Видио је он то, али се правио као да не примјећује, те сам морао у међувремену "пасти" јагоде шумске. Све је то на главним обронцима било допуњено домаћом храном: качамаком, јагњећим печењем, кртолом испод сача, куваном каштредином са бијелим зељем и сл. И последице свега коната домаћег млијека од пола литра. По подне се није спавало, већ сједело на пропеху, а ноћ је тачно с неба као спас падала.

Вратих се последице ове "куре лијечења" на Цетиње здрав као дријен и никада ни један специјалиста-рендгенолог није могао утврдити да сам било кад имао каверне, од којих су многи моји вршњаци и вршњакиње на жалост преминули. То је моја једина туга коју сам тада понио са Ловћена, јер им се није указала слична прилика као мени.

Овај кратки инсерт је саопштен као илустрација спаса и здравља оних људи који користе благодјети овог подручја.

Но, ловћенско и подловћенско подручје као љековита бања није везано само за Иванову Корита и ужу околину овог краја, мада ту не можемо пренебегнути чињеницу да је наше вријеме подигло модерно дјечије љетовалиште са свим најмодернијим услужним сервисима, да постоји планинарски дом, са неколико соба за лежаје и изврсним угоститељским услугама и специјалитетима, те многи пратећи објекти, које углавном користе дјеца и одрасли из приморских општина, ради опоравка, освјежења и лијечења, мада су овдје захваљујући клими и другим условима љекари најмање виђени и долазе као гости или по евентуалном позиву.

У оквиру Националног парка "Ловћен" је климатска бања или, како је данас модерније зову "Одмаралиште", на Његушима, које је, када је уназад неколико година саграђено, и то са свим одликама модерног хотела, било намијењено као одмаралиште за пензионере и инвалиде и које се показало као "мека" за опоравак изнемоглих људи у годинама. Жалосно је сада констатовати да је то затворено, препуштено другом власнику, који га још жалосније препусти зубу времена!

Но, ипак, наше вријеме је све више доказ интересовања за подручје Ловћена као климатске благодети. Тако данас не само на Ивановим Коритима, Бостуру (Малом и Вељем), Доловима, Вјетнику, Међувршју и свим могућим пристанима за човјека и његов опоравак ничу нове викендице. То је случај и са Његушима, па затим са Обзовицом, која се налази на пропланку између Будве и Цетиња, са такође изворима здраве воде и још здравије климе.

Тако, свуда на овом подручју настају друштвени и приватни мали санаторијуми и бањска љетовалишта и љечилишта, јер су људи све више свјесни да им се лијепо "бањати" у мору, али дио дана и ноћ проведи на ваздушној бањи, одатле удаљеној само десетак или нешто више километара. Јер, уистини онда су то спојена и права љечилишта и бање.

Не може се мимоићи још једна чињеница, када говоримо о Ловћену као ваздушној бањи, а самим тим и као љековитој баштини овог подручја. То је једна ванмедицинска сфера, као што су биле донекле и ове приче, али која и те како утиче на расположење људи и њихов боравак и лијечење на овом тлу и уопште тлу Црне Горе. То је у ствари миран, безбрижан дан, испуњен пјесмом, народним играма, наступом гуслара и посебно причањима од најстаријих времена до данас, гдје се духовито саопштавају хумористичке згоде са овог подручја, а то посебно у у вријеме одмора, што опет представља својеврсну рекреацију и лијек души људској, јер како наш Његош записа: "Љепше ствари нема на свијету, него душа пуна веселости".

Можда је због свега тога Алфред Тенисен, у Лондону 1877. године, као свој утисак са виђења ових простора, између осталог записао: "О најмањи међу народима! Храпави камени пријестолу слободе!... Никада од како твоји врхови парају облаке и ломне олује, никада није дисало племе моћнијих горштака од твојих!"